

Автономна Республіка Крим у суспільно-політичному житті України під час Помаранчевої революції

Автономний статус Криму, його стратегічне розташування, міжнаціональна різноманітність населення і характерні для регіону хронічні проблеми зумовлюють важливість для України стабільного і передбачуваного розвитку подій на півострові.

Дослідження ролі Кримської автономії у Помаранчевій революції і на сучасному етапі знайшло відображення в наукових та публіцистичних розвідках і виступах науковців та публічних політиків Л.Грача, А.Гриценка, Т.Кремень, А.Мальгіна, Г.Москаля, В.Самар, М. Джемільова, Р.Чубарова. Автор статті ставить перед собою завдання проаналізувати ставлення кримчан до Помаранчевої революції і визначити проблемні питання у суспільно-політичному житті Криму у 2005-2006 рр.

Те, що Крим під час Помаранчевої революції підтримав сіверськодонецьких сепаратистів, але не збурився масовими акціями підтримки ідеї відокремлення від України чи входження в південно-східну федеративну республіку, свідчило про те, що в автономії процеси регулювалися з Києва і зовсім не відповідали ні настроям населення, ні надіям політичної і бізнесової еліти півострова [1, с.5].

Відзначимо, що уже 24 листопада 2004 р. представники помаранчевих сил Криму провели 2-х тисячний мітинг на центральній площі ім. Леніна в Сімферополі на захист демократії й на підтримку В.Ющенка. Одночасно на цій же площі прихильники В.Януковича почали встановлювати намети під російськими прапорами. Вони заявили, що представляють Російську громаду Криму і Кримський козацький союз. Проте, за інформацією керівника Кримського штабу В.Ющенка В.Пробий-Голови мітинги в

підтримку прем'єр-міністра збиралися під тиском усних наказів керівництва установ і організацій¹.

Проте, після початку революції “Російський блок” і “Російська община Криму” майже тиждень проводила в Сімферополі щоденні мітинги під кримськими і російськими прапорами і транспарантами “За Батьківщину! За Путіна! За Руський блок”²

Депутати Севастопольської міської ради 24 листопада 2004 р. в зверненні до Л.Кучми і Верховної Ради України засудили “незаконні дії команди Ющенка”. Вони вимагали “припинити втручання в внутрішньо-політичні процеси на Україні зарубіжних прихильників В.Ющенка, які прагнуть позбавити народ України конституційного права на вибрання президента країни згідно власної волі” [5, с.6].

У Севастополі був створений синьо-білий Загальноміський комітет по захисту конституційних прав севастопольців, який звернувся зі резолюцією до Президента України. Щоб севастопольці змогли підписати дану резолюцію в місті почало діяти наметове містечко. Цікаво, що голова Севастопольської держадміністрації Л.Жунько вважав винуватцем реальної загрози цілісності держави і передумов до розв'язання в Україні громадянської війни помаранчеву опозицію [5, с.6]. А депутати від фракції “Руський блок” навіть обіцяли у разі потреби військову підтримку з боку Росії³.

“З адміністрації Президента в Крим йшли дзвінки з рекомендаціями з'явитися на нього (С.А. – Сіверськодонецький з'їзд), – відзначав заступник голови парламенту АРК І.Умеров. – Наше керівництво туди не поїхало, в Сіверськодонецьк відправився тільки член президії Верховної Ради АРК В.Кличников. це представництво авторитетним назвати не можна” [3, с.36].

¹ Полоченко О. “Територія свободи” у Сімферополі переходить з рук в руки...” // Кримська світлиця.— Сімферополь, 2004.—26 листопада.—С.3.

² Гусакова Е. Бутафорский майдан имени Ленина // Республика Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.5.

³ Степко Л. “Уж коли зло пресечь, собрать бы книги все, да сжечь...” // Кримська світлиця.— Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.3.

Натомість яскравий спротив Помаранчевій революції про демонстрували кримські комуністи. Так, лідер кримських комуністів Л.Грач у виступі 28 листопада 2004 р. на російському телеканалі розцінив помаранчеві події в Україні як контрреволюцію по відношенню до своєї держави, суспільства і права. Він вважав, що саме опозиція провокує розпад країни, а керує нею “не просто зовнішній фактор, а західники. Це продовження всього того руйнування Радянського Союзу...”. Більше того для збереження “нас, слов’ян, нас православних” політик фактично закликав до зовнішнього втручання керівництво Росії, Білорусі, Казахстану, Китаю для “захисту єдності держави України, конституційних прав самих громадян і всієї держави” [4, с.1].

Ініційовані владою після Сіверськодонецька збори депутатів рад всіх рівнів в Сімферополі відбувалися бурхливо, майже кожен другий виступаючий вимагав якщо не референдуму про самостійність Криму, то федералізації України як мінімум. Але в резолюцію форуму ні одна з цих пропозицій не увійшла, а до рішень з’їзду в Сіверськодонецьку “віднеслися з розумінням”. Позачергова сесія Верховної Ради автономії також була насичена емоціями, але заява, в якій парламент визнав легітимним призупинене Верховним судом рішення ЦВК про перемогу на виборах В.Януковича, так і не була надрукована в парламентській газеті [1, с.5].

У той же час на головній площі кримської столиці проходили мітинги на підтримку В.Януковича і здійснювався збір підписів за відокремлення автономії від України і приєднання до Росії. Депутати кримських райрад писали гнівні листи Дж.Бушу, лідер комуністів Л.Грач для подолання кризи закликав скликати нову Переяславську раду, а його соратник Л.Безазієв пропонував повернути Криму інститут президентства і ввійти в єдиний економічний простір на правах незалежної держави [1, с.5].

29 листопада 2004 р. в Севастополі на площі Нахімова відбувся 20-тисячний мітинг севастопольців. Перед ним виступали депутати міської і районної рад, які брали участь у з’їзді в Сіверськодонецьку. Учасники

мітингу одноголосно проголосували за підтримку рішень з'їзду, планованих заходів для виходу з кризової ситуації держави [7, с.1].

30 листопада 2004 р. навздогін Сіверськодонецькому з'їзду знову було скликано пленарне засідання Верховної Ради Криму. На ньому Б.Дейч, імовірно під тиском радикалів, відзначив: “Крим відправив на з'їзд в Луганську область свою делегацію. Ми підтримуємо рішення з'їзду”. На засіданні звучали і більш радикальні виступи. Так, Л.Безазієв закликав “піти на референдум і оголосити про самостійність” [6, с.1].

Проте, як відзначали оглядачі, для більшості депутатів тема обговорення не настільки цікавила, як, наприклад, перерозподіл кримської власності. В підсумку в готовий завчасно проект рішень внесли пункт про те, що Крим підтримує В.Януковича, і вирішили делегувати своїх представників в Міжрегіональний союз [6, с.1].

Стримана політика кримських політиків зумовлювалася можливістю повернення широких економічних повноважень автономії в процесі подальшого приведення Конституції АРК в відповідність прийнятій політреформі, кримськотатарським фактором, бажанням власників курортних об'єктів і власників дач і котеджів зберегти стабільність на півострові.

13 грудня 2004 р. кримський політик Н.Бекіров оприлюднив у Сімферополі низку документів, які свідчили, що кримський уряд за кілька днів до першого туру виборів дав дозвіл на передачу комерційним структурам понад 350 гектарів дорогої південнокримської землі, яка до цього входила до складу Ялтинського гірсько-лісового природного заповідника. Прихильники В.Ющенко заявляли, що саме такі оборудки кримського уряду із землею примушували кримських високопосадовців протидіяти приходу до влади лідера опозиції⁴ [88, с.2].

Відзначимо, що незважаючи на біло-голубу спрямованість регіональної влади, голова Верховної Ради Криму Б.Дейч звернувся до прокурора

⁴ Притула В. Земля в Криму—це вже політика... // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—17 грудня.—С.2.

АРК В.Гальцова з проханням розслідувати факт збору в Сімферополі підписів за приєднання Криму до Росії⁵

Одночасно мітингові пристрасті в Сімферополі супроводжувалися протистоянням і конфліктами. Так, 14 грудня 2004 р. після завершення мітингу група прихильників В.Януковича спробувала підпалити три помаранчеві палатки, потім дві з них перевернули і розірвали. Газети, які знаходилися в палатках були спалені. Така сама ситуація була з агітаційною палаткою В.Ющенко в Керчі, де навіть до жінок застосовували силу⁶.

Агресивну зустріч влаштували прихильники В.Януковича 18-19 грудня 2004 р. автомобільному пробігу “Поїзд дружби”, який відбувався під лозунгами “Пора об’єднатися”. Зокрема, вони перекрили на 4 години трасу Херсон-Сімферополь в районі м. Армянська. Як повідомляв один з учасників автопробігу журналіст телеканалу “1+1” В.Кіпіані, на дорозі їх зустріла агресивна юрба біля 300 осіб п’яних підлітків, кримських козаків і старших людей з російськими і біло-голубими прапорами.

Пікетники викрикували нецензурну лайку, ламали автомашини, провокували бійки, виривали камери і фотоапарати у журналістів. Крім того, в Севастополі, де очікували на приїзд автопробігу, у дев’яти автомобілів з помаранчевою символікою було вибито скло, а працівники Державтоінспекції не втручалися в хід подій⁷ [87].

Позиція середньостатистичного біло-голубого демонстранта в Криму була озвучена в російській “Газеті”: “По-перше, Ющенко віддасть Крим татарам. По-друге, вижене Чорноморський флот. По-третє, пустить сюди НАТО. І буде тут вам турецький форпост”⁸ [83, с.4].

Одночасно з Криму відправлялися вантажівки з продуктами для Майдану. Так, тільки в Саках фінансову підтримку революції надавали 29

⁵ Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.2.

⁶ Когда эмоции берут верх // Республика Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.2.; Хоменко В. Б’ють і палять... // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—17 грудня.—С.4.

⁷ Автомобильные войны. В Крыму автопробег “Поезд дружбы” встретили камнями и матом // Полуостров.—Симферополь, 2004.—23-30 декабря.—С.1, 3.

⁸ Кондратьева М. Не так! Почему в Крыму любят Януковича и не любят Ющенко // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.4.

комерційних підприємств і 34 приватні підприємці [1, с.5]. Ряд кримських науковців виступили зі зверненням, у якому закликали активно підтримати “законно вибраного президента В.Ющенка”⁹. Один з приватних телевізійних каналів подавав об’єктивну, виважену інформацію, що також стало новим явищем для Криму¹⁰

У свою чергу напружена політична ситуація відбилася на економіці півострова, зросли ціни на продукти першої необхідності і стали порівнянними з цінами в курортний сезон¹¹ [90, с.1].

Однак широкої політичної активності революція в кримчан не викликала. Так, серед тижня чисельність людей біля агітпалаток обидвох сторін не сягала більше 10-20 осіб¹². Незважаючи на це, тільки 28 грудня 2004 р. прихильники В.Ющенка, а 29 грудня 2004 р. кримські козаки згорнули свої наметові містечка з центральної площі Сімферополя¹³.

Прихід до влади нової української влади спровокував загострення суспільно-політичної ситуації в Криму. Територія півострова з її російськомовним населенням, невпорядкованими земельними справами, російським флотом стала зручною мішенню для дестабілізації ситуації в країні.

Нову українську владу звинувачували у тому, що вона свідомо відлякує російських курортників від Криму, ініціюючи введення візового режиму для громадян Російської федерації [9, с.1].

На території Республіки Крим у вересні 2005 р. діяло 555 шкіл з російською мовою навчання. У всіх них в обов’язковому порядку вивчалася українська мова. У 221 школах були відкриті і функціонували класи з українською мовою навчання, у 68 – класи з кримськотатарською мовою

⁹ Обращение крымских ученых к крымчанам // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.13.

¹⁰ Савченко С. “Плач не дав свободи ще нікому, а хто борець—той здобуває світ!” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.4.

¹¹ // Южная столица. Газета Симферопольского городского совета депутатов.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.1.

¹² Гусакова Е. Бутафорский майдан имени Ленина // Республика Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.5.

¹³ Центральная площадь Симферополя освободилась от казаков // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.3.

навчання. На півострові діяло 15 шкіл з кримськотатарською мовою навчання, 6 шкіл з українською мовою навчання [14, с.2].

Процес прийняття Верховною Радою України закону про статус Севастополя активізував децентралістські сили регіону. У перших варіантах законопроекту за містом резервувалося право створювати умови для діяльності представництв іноземних держав, консульств і міжнародних організацій. Був пункт про прямі зв'язки Севастопольської міської влади з урядом Російської федерації, а також право відстежувати і контролювати діяльність оборонних структур України.

Після вето президента і повторного розгляду парламентом в законопроекті залишився суперечливий пункт про право вибирати міського голову. Проте місцеве самоврядування за наявності російської військової бази, постійного проживання 30 тисяч російських громадян створювало загрозу дестабілізації в регіоні [10, с.4].

11 жовтня 2005 р. на засіданні координаційної ради об'єднання суспільно-політичних сил Криму "Блок Віктора Януковича" було прийнято рішення про організацію загальнокримського консультативного референдуму [13, с.1]. Після цього осередок Партії регіонів зібрав понад 78 тисяч підписів жителів Севастополя на підтримку ідеї проведення місцевого консультативного референдуму у день парламентських виборів у березні 2006 р. Згідно прийнятих рішень на обговорення громадян виносилося два питання: про статус російської мови та про обрання (а не призначення) мера міста [11, с.4; 8, с.3]. Статус рекомендаційного референдуму не мав правових наслідків, але дозволяв Партії регіонів провести передвиборчу агітацію за державні кошти.

Крім того, на сесії Нахмівської райради Севастополя депутати прийняли звернення на адресу Президента В.Ющенка, голови Верховної Ради України В.Литвина та народних депутатів України, в якому йшлося про те, що у зв'язку з набуттям чинності з 1 вересня 2005 р. нового

Цивільно-процесуального кодексу російські громадяни втратили право захищатися в суді російською мовою [11, с.4].

Однак в кінці грудня 2005 р. депутати Севастопольської міськради проголосували проти проведення референдуму про статус російської мови і місцеве самоуправління (за висловились тільки 12 депутатів). Натомість голова Севастопольської міськради В.М.Борисов замість референдуму підготував проект звернення до керівництва країни. Провладні депутати також запевняли жителів міста у величезних втратах на референдум [18, с.1].

Натомість опозиційні сили організували мітинги на підтримку самоуправління Севастополя і попереджували, що з 1 січня 2006 р. вони приймають Закон “Про місто-герой Севастополь” до безпосереднього виконання [22, с.3]. У свою чергу регіональна організація Партії регіонів для проведення референдуму була готова надати свої кошти і людський ресурс, апелювала до 118 тисяч севастопольців, які поставили підписи під вимогою про референдум (в міськраду було передано лише 79 тисяч підписів) [18, с.1].

Верховна Рада Криму призначила проведення референдуму на 26 березня 2006 р. Протест прокуратури АРК не був задоволений і протягом 2006 р. тривав судовий розгляд позову прокуратури.

Кримська республіканська організація Республіканської партії України оголосила в жовтні 2005 р. про збір підписів кримчан під відкритим листом до Президента України В.Ющенко з вимогою забезпечити Криму непорушну міжетнічну згоду. В листі засуджувалося те, що меджліс відкрито і публічно відстоює ідею створення на півострові кримськотатарської державності [15, с.3].

Створений у серпні 2005 р. Народний фронт “Севастополь-Крим-Росія” закликав припинити анексію Україною Кримського півострова і закликав росіян почати об’єднання Росії з околиць, а також планував влаштувати мітинги протесту в шести кримських містах [23, с.22]. Однак, на запит заступника голови Севастопольської міськдержадміністрації

Д.Базіва прокуратура Сімферополя відповіла, що у “зазначеній декларації йдеться про возз’єднання Севастополя і Криму з Російською Федерацією на основі норм міжнародного права та не всупереч порядку, встановленому Конституцією України, що свідчить про відсутність в організаторів мітингу та фронту об’єктивних намірів на зазіхання на територіальну цілісність України” [12, С.6].

Кримські комуністи, зокрема їх лідер Л.Грач, вважали, що приєднання Криму до Росії питання часу. Проте політик в інтерв’ю в жовтні 2005 р. відмовився від боротьби під лозунгом “Чий Крим”, оскільки протистояння могло привести до того, що Крим став би і не українським, і не російським. Натомість лідер комуністів пропонував домагатися, щоб Україна створювала єдиний економічний, військово-політичний, митний простір з Росією, Білоруссю. У цій ситуації Крим виконував б роль “якоря”, що утримує Україну біля берегів Росії [16, с.2].

У місті Севастополі на 370 тисяч населення у 2006 р. працювало 10 філій вузів Російської федерації, за сприяння мера м.Москви Ю.Лужкова збудовано елітну російську гімназію, організовано елітний ремонт Будинку офіцерів флоту, де працюють десятки гуртків за інтересами для місевих мешканців і виховуються потрібні геополітичні настрої. У місті видаються і безплатно поширюються недешеві газети—“Российская община Севастополя”, “Русский Севастополь+”, що виходять в друкарні Чорноморського флоту Російської федерації [47, с.11].

У місті також діє “Будинок Москви”, який займається зміцненням зв’язків між командуванням Чорноморського флоту Російської федерації, органами влади Севастополя і громадськими організаціями. “Будинок Москви” сприяє популяризації російської історії та культури, видає газету “Легендарний Севастополь”, надає спонсорську допомогу для лікування жителів Севастополя в московських клініках. Потребу відкриття такої структури саме в Севастополі чиновник Московської мерії П.Клімов

мотивував тим, що в “ньому живуть співвітчизники, базується російський Чорноморський флот” [70, с.1].

13 січня 2006 р. представники підприємства “Держгідрографія” міністерства транспорту та зв’язку України перебрали під свій контроль маяк Ялтинського морського торгового порту, що займав до того Чорноморський флот Російської федерації. Після того активізували діяльність члени українського “Студентського братства”. Вони почали пікетувати кілька об’єктів навігаційно-гідрографічного забезпечення, що продовжували залишатися під контролем Чорноморського флоту Російської федерації (маяк на мисі Сарич, а також радіонавігаційну станцію “Марс-75” у Генічеську). Одночасно командування Чорноморського флоту Російської федерації пішло на ескалацію конфлікту: воно прийняло рішення посилити охорону 35 об’єктів навігаційно-гідрографічного призначення у Криму, які продовжували використовувати російські моряки [17, с.1, 3].

У конфлікті і українці і росіяни знаходили докази на свою користь в українсько-російській угоді про параметри поділу Чорноморського флоту, а також в додатках №2 і №3 до нього. Крім того, українська сторона опиралася на конвенцію ООН із морського права, за якою прибережна держава відповідає за гарантування безпеки судноплавства у своїх територіальних водах, що важко зробити без контролю над об’єктами навігації та гідрографії.

Відзначимо також, що неврегульованими залишалися умови арени і використання енергоносіїв об’єктами навігаційно-гідрографічного забезпечення, які експлуатувала Росія, а також необхідність їх ремонту. До того ж у 2000 р. Верховна Рада України прийняла закон “Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України”, який взагалі заборонив аренду об’єктів навігаційно-гідрографічного призначення [17, с.3].

Натомість росіяни стверджували, що своїми діями українці ігнорували угоди щодо Чорноморського флоту і дестабілізували ситуацію

в регіоні. А лідер партії “Родіна” Д.Рогозін реанімував питання про “статус Криму”. Одночасно командування Чорноморського флоту Росії пішло на ескалацію конфлікту: воно прийняло рішення посилити охорону тих 35 об’єктів навігаційно-гідрографічного призначення в Криму, які використовували російські моряки, і не тільки особовим складом із підрозділів морської піхоти, а й бронетехнікою.

Маяки мали для російських ВМС військове значення: при загостренні ситуації в регіоні з їхньою допомогою Чорноморський флот Російської Федерації міг здійснювати прив’язку на місцевості. По-друге, важливий був психологічний ефект, який мала для Кремля і проросійських організацій у Криму присутність російського прапора на об’єктах навігаційно-гідрографічного призначення [17, с.3].

Натомість віце-прем’єр, міністр оборони Росії С.Іванов в ефірі телеканалу “Росія” 2 січня 2006 р. заявив, що плата за аренду об’єктів Чорноморського флоту Російської федерації в Україні не може бути переглянута [21, с.2].

Росія зацікавлена в необхідності врегулювання проблем навколо Чорноморського флоту, оскільки 70% всієї його інфраструктури зосереджено на території Криму (25 тис. особовий склад російського флоту розташований в Севастополі, Феодосії і Миколаєві); згідно договору про поділ Чорноморського флоту від 28 травня 1997 р. в українських територіальних водах і на суші може знаходитися угруповання російських кораблів чисельністю до 388 одиниць (з них 14 підводних дизельних човнів, 161 літальний апарат) [20, с.5].

19 січня 2006 р. члени руху “Прорив” влаштували публічну акцію по відокремленню Криму від України – перекопали символічну траншею на Чонгарському перешийку і закопали в землю декілька стовпчиків. Акцію прокрутили на російському телеканалі НТВ, про героїв написали в найбільших газетах. Лідерів організації звинуватили в сепаратистських закликах і допитали, що дозволило їм заявити про політичні репресії. Крім

того, “борців” за незалежність Криму підтримала лідер прогресивних соціалістів Н.Вітренко, яка заявила, що хоча “Прорив” і відрізняється “схильністю до радикалізму”, але над ним здійснюють політичну розправу [23, с.22].

У кінці січня—на початку лютого 2006 р. керівник фракції Держдуми “Родіна” Д.Рогозін звернувся до ряду державних архівів Росії з запитом щодо статусу Севастополя як в рядянський період, так і після розпаду СРСР. Зокрема, політик сподівався отримати архівні підтвердження, що Севастополь до 1991 р. залишався містом республіканського підпорядкування Російської федерації в якості головної військово-морської бази Чорноморського флоту, а тому Росія як правонаступниця СРСР і після 1991 р. зберігає за собою право власності на Севастополь¹⁴ [85].

Партія “Союз” проводила в Криму 13-26 лютого 2006 р. в Криму опитування, пропонуючи кримчанам відповісти на запитання: Чи рахуєте Ви необхідним розширити права Кримської автономії, а саме: 1. Всенародно прийняти Конституцію Автономної республіки Крим. 2. Надати російській мові статус державної на території Криму. 3. Засоби від продажу нафти і газу, які добувають в Криму, використовувати на потреби народного господарства Криму і екологію [29, с.2]. 21 лютого 2006 р. партія “Союз” провела в Сімферополі акцію протесту проти утисків прав кримчан, більшість яких рахують російську мову рідною [29, с.2].

Активісти партії “Союз” вважали, що частина коштів від продажу видобутої в Криму нафти і газу внаслідок введення природної ренти (прибуток отримуваний з капіталу, землі, майна і не пов’язаний з підприємницькою діяльністю) мала поступати в стабілізаційний фонд Криму [30, с.4-5].

26 травня 2006 р. нижня палата Держдуми Російської федерації з подання фракції В.Жириновського проголосувала за протокольне доручення російському уряду проінформувати про заходи, що здійснюються для

¹⁴ <http://pora.org.ua/content/view/3564/172/>.

повернення Криму до складу Росії [32, с.2]. А 29 травня 2006 р. депутатський запит відносно Криму вже був направлений на розгляд уряду.

Ініціатор доручення, член фракції Ліберально-демократичної партії М.Кур'янович закликав скористатися “унікальною можливістю”, оскільки у 2007 р. закінчується строк дії українсько-російського договору про дружбу, співробітництво і партнерство, підписаного у травні 1997 р. на десять років. Він автоматично продовжується, якщо одна з сторін письмово не заявить про своє бажання припинити дію документа за шість місяців до його закінчення. У цьому зв'язку російські депутати вважали за необхідне до 30 листопада 2006 р. заявити про його не продовження і повернення Криму в склад Росії в відповідності з Кучук-Кайнарджийським договором 1774 р. [33, с.2].

Більше того, М.Кур'янович в інтерв'ю львівській газеті “Експрес” зазначив, що сподівається на політичну найвищого російського керівництва, щоб “вони почали з Криму, а закінчили Центральною і Східною Україною” [34, с.1].

Російська виконавча влада через голову комітету Держдуми з міжнародних справ К. Косачева спробувала дистанціюватися від рішення парламенту. “Такі доручення з'являтися не повинні”, – заявив російській газеті “Відомості” відомий тісними зв'язками з адміністрацією В.Путіна парламентар. Російські депутати ж зазначали, що випадково підтримали запит. “Звичайно протокольні доручення доповідаються на початку робочого дня, а голосуються в кінці. Коли в кінці робочого дня депутатам запропонували прийняти рішення щодо “доручення Кур'яновича”, ніхто уже не згадав, який його зміст”, – пояснив журналістам член фракції “Родіна” А.Савельєв [33, с.1]. Однак, така мотивація дій російськими депутатами свідчила про їх непрофесійність чи намагання зняти з себе відповідальність за проведення голосування.

Відзначимо, що на сайті Держдуми не було поміщено інформації про прийняте рішення. Ініціатива М.Кур'яновича не супроводжувалася і

інформаційною підтримкою провідних російських масмедіа. Крім того, відзначені невідповідності стали приводом для того, щоб уже 1 червня 2006 р. комітет Держдуми зі справ СНД відкликав запит [33, с.1].

Певну роль в такій поведінці російської влади зіграла позиція Євро-союзу. Так, офіційний представник Єврокомісії Е.Удвін заявила, що Єврокомісія стежить за розвитком ситуації, пов'язаної з заявами російських політиків про можливе повернення Криму в склад Російської федерації, і що обидві сторони – як українська, так і російська повинні дотримуватися міжнародних договорів про територіальну цілісність і недоторканість кордонів [33, с.1].

Крім того, Кучук-Кайнарджийський договір визначав незалежність Криму від Оттоманської імперії, а не входження до складу Росії. Обидві імперії – Російська і Оттоманська – між якими підписувався договір, давно уже не існують як суб'єкти міжнародного права.

Сьогодні Росія і Україна у своїх стосунках з Тереччиною керуються іншими двосторонніми документами. Так, з 1921 р. між Російською федерацією і Туреччиною діє безстроковий договір про дружбу і братство, який встановив нові кордони між СРСР і Туреччиною. А українсько-турецькі міждержавні відносини базуються на договорі про дружбу і співпрацю 1922 р. [33, с.1].

Заяви М.Кур'яновича були позбавлені юридичного підґрунтя, оскільки згідно статті 70 Віденської конвенції по міжнародних договорах 1969 р. припинення дії міжнародного договору не впливає на права, обов'язки і юридичний статус учасників, які виникли в результаті виконання договору. Крім того, в січні 2003 р. був підписаний договір про українсько-російський державний кордон, який має безстрокову дію [33, с.1].

Керівник прес-служби МЗС України В.Філіпчук назвав провокацією намір окремих депутатів російської Держдуми ініціювати розгляд питання про можливість включення Криму в склад Росії і визнав нижчим гідності коментувати подібні провокації [31, с.1].

Натомість фракція “Нашої України” у Верховній Раді України ініціювала запит до уряду Російської федерації, у якому засудила популістські кроки Державної Думи Росії стосовно статусу Автономної Республіки Крим. У тексті заяви було сказано, що вищому законодавчому органу Росії не личить прийняття політичних рішень на ґрунті історичних подій двохсотп’ятдесятилітньої давнини, а сучасні міжнародні відносини не повинні будуватися відповідно до угод доби Просвітництва чи інших епох, а враховувати політичні реалії сьогодення. Було зазначено, що подібні інтерпретації окремих російських політиків можуть спровокувати радикальні українські політичні сили до аналогічних кроків, наприклад, приєднання до України всіх земель Київської Русі [35, с.1].

Причини кримської ініціативи російської Держдуми політологи вбачали у європейській орієнтації України. Можна погодитися з оцінкою подій професором М.Поповичем, який вважав, що “Росії не стільки Крим потрібний... головна ціль – послабити позиції України” [39].

Причиною наступного загострення ситуації в Криму стали двохсторонні українсько-американські військові навчання “Сі-Бриз”, які проводилися Військово-морськими силами Збройних сил України і морською піхотою США з 1997 р. у рамках програми “Партнерство заради миру”. Незважаючи на те, що Росія сама брала участь у минулому у таких навчаннях, Партія регіонів, Прогресивна соціалістична партія України Н.Вітренко, і КПУ розпочали 27 травня 2006 р. антинаївські протести під час розвантаження з транспортного судна США “Едвентиж” інженерної техніки і будівельних матеріалів, які спрямовувалися для удосконалення навчально-тренувальної бази Старокримського полігону Військово-морських сил України [37, с.2]. Крім того, опозиційні партії блокували американських військовослужбовців і перешкоджали їх пересуванню територією Криму.

Під час блокування американських солдат лідер українських комуністів П.Симоненко навіть закликав громадян перейти до активної фази спротиву, в тому числі до “комунального бойкоту”: відключати будівлі, в

яких перебувають іноземні військові, від електрики, водо- і газопостачання тощо [42, с.1].

Проте, “протести, які охопили Крим”, існували в більшій мірі в інформпросторі. Ніде більше, окрім Алушти, де в санаторії “Дружба” якийсь час жили резервісти-будівельники, і Феодосії, організовані Партією регіонів, вітренківцями і комуністами пікети та мітинги не проходили. Навіть проголошений, але не здійснений приїзд В.Януковича (депутатський десант “регіоналів” очолив Є.Кушнарьов) зібрав на мітинг у Феодосії лише близько 1500 чоловік, причому з усього Криму [43, с.3].

Формальним приводом для заворушень стала відсутність закону про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2006 р., який не був прийнятий Верховною Радою України через передвиборчу боротьбу [36, с.3]. Ініціатори антинатівської кампанії також запевняли громадськість, що модернізація Старокримського полігону є початком формування бази НАТО в Україні.

Крім того, народні депутати від Партії регіонів звинувачували владу, що на судні привезли заборонені вантажі – від вибухівки та токсичних речовин до контрабанди [41, с.10].

Відзначимо, що 7 червня 2006 р. посольство США підтвердило наявність зброї для проведення навчань на американському кораблі, що прибув до Феодосії. Зокрема, було доставлено стрілецьку зброю, легке озброєння, включаючи міномети, димові шашки, освітлювальні ракети, переносні ракетні комплекси, 50-мм. кулемети, вибухові пристрої, що використовуються під час підготовки флотських аквалангістів, а також патрони для зброї [45, с.8].

Оперативні дані СБУ свідчили, що масові акції на півострові організовувалися і проводилися російськими спецслужбами, а у багатьох мітингуючих були російські паспорти [36, с.3]. Антинатівські протести отримали підтримку місцевих рад і виконавчих органів. Так, Феодосійська міська рада, а потім збори депутатів Верховної Ради Криму оголосили себе

“територіями, вільними від НАТО”. Спікер кримського парламенту А.Гриценко пояснював акції протесту тим, що Верховна Рада автономії і місцеві ради не були проінформовані, а громадськість не була готова до військових навчань [38, с.2]. Проте таке виправдання в умовах масштабності акції і проведення “Сі-Бриз” з 1997 р. виглядає не переконливим.

Одночасно правоохоронні органи і спецслужби не прореагували на заяву Н.Вітренко на зразок того, що американська база потрібна Криму для підтримання створення кримськотатарської автономії, а також на не цілком законні дії так званого кримського козацтва [43, с.3].

Зацікавленість у феодосійських подіях показали і офіційні російські структури. Так, 7 червня 2006 р. нижня палата російського парламенту надіслала звернення Верховній Раді України, в якому застерегла, що вступ України в НАТО “суперечитиме духу Договору про дружбу, співпрацю та партнерство з Росією від 1997 р., що закріпив стратегічний характер відносин між двома країнами” [40, с.4].

Свідченням не цілком добросусідської політики Росії стало те, що у Будинку офіцерів Феодосійського гарнізону Чорноморського флоту Росії знаходився координаційний штаб антинатівської акції протесту. Саме там збиралися пікетувальники, звідси їх возили під санаторій Міністерства оборони, де перебували американські війська [46, с.10].

Одночасно в російських засобах масової інформації посилилась пропагандистська кампанія на підтримку російськості Криму і Севастополя. Так, відомий російський письменник, нобелівський лауреат О.Солженіцин в інтерв'ю газеті “Московские новости” заявив, що вважає виживання Чорноморського флоту з Севастополя знущенням над російською історією XIX-XX століття, а входження Південного Сходу і Криму в склад України—результатом політичного насилля [51, с.2].

Зазвучали загрозливі голоси російських військових. Так, віцепрезидент Академії геополітичних проблем Росії генерал-полковник Л.Іванов заявив, що будь-які спроби змінити статус Чорноморського флоту

і вартість його перебування в Севастополі призведе до підняття Росією цін і розгляду на офіційному рівні правомірності відокремлення чи передачі Криму Україні [52, с.2].

У результаті протистояння 11 червня 2006 р. американська сторона прийняла рішення про виведення своїх військовослужбовців з території України. Крім того, Україна і Великобританія вирішили перенести дату і місце проведення військових навчань “Тугий вузол – 2006”, що їх мали проводити з 14 по 26 червня на території Миколаївської області [44, с.1].

Антинатівська діяльність Партії регіонів і її союзників підкріплювалася громадською думкою населення Кримського півострова. Так, згідно опитувань проведених київським Інститутом соціальних досліджень у вересні 2006 р. саме в Криму виявився найнижчим рівень підтримки євроатлантичної інтеграції (менше 1%) [64, с.2].

Проте після призначення в серпні 2006 р. В.Януковича прем'єр-міністром Верховна Рада АРК перестала ініціювати проведення референдуму про державний статус російської мови в Криму і оголошення півострова територією без НАТО, а місцеві кримські ради після судових позовів і зміни формату коаліції на користь “біло-голубих” самі відмінили аналогічні рішення [61, с.2].

З кінця 2005 р. в Криму і Сімферополі почастишали випадки самозахоплення земель кримськими татарами. Основні учасники таких акцій, за оцінками місцевої влади, не були жителями міста Сімферополь (з 6 тисяч заяв пікетників, автори 2600 ніколи не проживали на території столиці автономії) [48, с.1]. Крім того, республіканська влада заявляла, що з виділених для кримських татар земельних ділянок близько 18 тисяч не освоювалося в повному об'ємі [65, с.1].

Станом на 1 вересня 2006 р. в результаті проведення земельної реформи в Криму, середньостатистичному кримчанину (без кримських татар) надано 0,668 га земель, з них: 0,635 га для ведення сільського господарства, 0,02 га—для будівництва і обслуговування житлового будинку, 0,0006

га—для здійснення комерційної діяльності, 0,001—для інших цілей (гаражі, дачі, аренда і т.п.). У той же час в середньому одному кримському татарину надано 0,813 га земель і із них: 0,765 га—для ведення сільського господарства, 0,037 га—для будівництва і обслуговування житлового будинку, 0,0004 га— для здійснення комерційної діяльності, 0,011 га— для інших цілей (гаражі, дачі, аренда і т.п.)¹⁵ [71, с.1].

Однак, у відсутності порядку у земельних справах були винні також органи влади, які не провели інвентаризації земель Південного узбережжя. На цьому фоні на півострові чинилися масові злочини і правопорушення в галузі землекористування. Зокрема, лише в м. Севастополі у 2005 р. прокуратура міста порушила 18 кримінальних справ, в суд було направлено 74 позови, відмінено 47 незаконних рішень органів місцевого самоврядування, які торкалися земельних питань [54, с.1].

Протягом останніх п'яти років в Криму було відчужено третину заповідників, а кількість самозахоплень землі досягнула 8,5 тисяч. Натомість в межах населених пунктів півострову було інвентаризовано лише 25% земель, за їх межами—40% [57, с.4]. Відзначимо, що з 1991 р. по 2006 р. фінансування інвентаризації землі склало 5,7% від потреб [60, с.2].

У той же час Верховна Рада АРК приймала суперечливі, а інколи незаконні рішення про розподіл земель. Зокрема, восени 2006 р. парламентарії намагалися виділити 1,7 га землі Алуштинського ефіромаслового заводу і виробничого підприємства “Лівадія” під дачі нікому не відомим особам [59, с.3]. Голосування в Верховній Раді АРК у вересні 2006 р. за виділення 17 земельних ділянок на південному березі Криму на землях “Массандри” супроводжувалося повідомленням постійного представника Президента України в Криму Г.Москаля і начальника Кримської

¹⁵ Доляновская А. Земельная реформа в Крыму: “говорящие” цифры // Республика.—Симферополь, 2006.—28 сентября—4 октября.—С.1.

міліції В.Хоменка про те, що ділянки виділяються підставним особам. Незважаючи на це, землю для бажаючих все-таки виділили¹⁶ [72, с.1].

Після наміченої “реорганізації” земель “Массандри” мова навіть зайшла про відчуження від Міжнародного дитячого центру “Артек” двох розташованих на березі моря готельних комплексів—“Артек” і “Аю-Даг”¹⁷ [73, с.2].

Відверто вразило суспільство своєю цинічністю рішення Алупкінської міськради про відміну держакту на землю відомого дитячого протитуберкульозного санаторію імені А.Боброва. Тепер 7 з 11 гектарів землі, включно з оливковим гаєм і виходами до пляжів, алупкінська влада вирішила віддати під приватну забудову¹⁸.

У свою чергу, за інформацією прокуратури, у окремих районах Криму кошти, виділені на облаштування репатріантів з державного бюджету, не освоювалися. Так, поверненці з місць депортації з березня 2005 р. по осінь 2006 р. не отримали 4,2 мільйони гривень на викуп житла [58, с.2].

Завершення процесу інвентаризації призведе до того, що всі земельні питання вирішуватимуться на рівні місцевих рад, а не парламенту й уряду Криму. Саме тому відсутність реального процесу інвентаризації земель, насамперед—об’єктів заповідного фонду, пояснюється небажанням влади Кримської автономії [67, с.3].

Крім того загострилося протистояння навколо Бахчисарайського ринку, територію якого кримські татари вважають свящиною (старовинний цвинтар) і вимагали заборонити торгівлю на ньому [49, с.2]. Загострення подій в Бахчисараї 12 серпня 2006 р. представник кримських татар М.Джемільов пояснював тим, що торговці ринку раптово почали робити підкоп, шурфи під мавзолеєм відомих діячів кримськотатарської історії [53, с.5].

¹⁶ Данилов И. Зачем вам, ребята, “Массандры” земля? // Ялтинские вести.—Ялта, 2006.—28 сентября.—С.1.

¹⁷ Сергеев Г. У “Артека” новый хозяин и старые проблемы с “дерибаном” // Первая крымская.—Симферополь, 2006.—22-28 сентября.—С.2.

¹⁸ Самар В. Лаванда-ла... // Зеркало недели.—2006.—2 декабря.—С.1, 4.

До тліючих конфліктних точок в Криму відносилась також суперечка з приводу намірів Української Православної Церкви Московського патріархату побудувати православний храм в селі Голубинка Бахчисарайського району на місці, як стверджували кримські татари, стародавнього поховання їх предків [50, с.1]. Ці події означили жорстке протистояння Української Православної Церкви Московського патріархату і Духовного управління мусульман Криму.

Р.Чубаров, як репрезентант кримськотатарського населення, відзначав у 2006 р., що кримські татари наполягають на самореалізації в умовах незалежної Української держави, зі збереженням її територіальної цілісності. Однак, він вимагав в рамках Кримської автономії ввести правові норми, які б “не давали більшості домінувати над корінним народом” [55, с.12]. Попри це, за словами постійного представника Президента України в Криму Г.Москаля, Крим не міг стати ні Придністров’ям, ні Абхазією, ні Косовом через відсутність загальнокримського лідера і фактор кримських татар. Саме вони, на думку політика, є основним стримуючим фактором у Криму для розгортання якихось антиукраїнських настроїв [67, с.3].

В середині жовтня 2006 р. із подання члена президії Верховної Ради АРК й заступника голови “Русской общини” А.Жиліна депутати 78 голосами із 89 ухвалили Постанову “Про хід виконання Постанови Верховної Ради АРК від 15 квітня 1998 року №1505-1 “Про забезпечення функціонування державної, російської та інших національних мов в АРК”. У документі містилося звернення до Президента, Прем’єра й Голови Верховної Ради України з пропозицією надати російській мові державного статусу шляхом винесення даного питання на всеукраїнський референдум. Крім того, пропонувалося закріпити за російською мовою статус регіональної в тих областях, де вона є мовою більшості населення і внести відповідні зміни в редакцію аж 15 законів України [62, с.2].

Особливістю цієї постанови було те, що пропонувалося без референдуму і імплементації його результатів шляхом внесення змін в

Конституцію прийняти пакет законопроектів, які фактично урівнювали російську мову з державною. Одночасно в Верховній Раді України для надання російській мові статусу регіональної були зареєстровані чотири законопроекти (“Про регіональні мови і мови меншин”, а також пропозиції змін в законопроектах про місцеве самоврядування і судочинство), автором яких значився народний депутат, лідер Севастопольської організації Партії регіонів В.Колесниченко [63, с.3].

У зв’язку з цим важко не погодитися з народним депутатом України Р.Чубаровим, який оцінив законопроекти як “повзучу русифікацію”, яка подається під прикриттям “підключення про інші мовні меншини”, але є “фронтальним наступом” Росії для збереження постійної напруги в країні [63, с.3].

Восени 2006 р. український прем’єр-міністр В.Янукович зробив заяву, що питання базування Чорноморського флоту Російської федерації на українській території після 20017 р. вирішуватиметься виходячи з того, наскільки це буде вигідно Україні та Росії. Слова В.Януковича розцінюють як спробу отримати певні економічні та енергетичні преференції. При цьому прем’єр-міністр випустив з уваги положення української Конституції: стаття 17 Основного Закону забороняє розміщення на території України будь-яких іноземних військових баз [68, с.3]. Крім того, Чорноморський флот Росії є дестабілізуючим чинником в Криму, що своєю присутністю стимулює сепаратистські настрої.

Щорічно надходження від Чорноморського флоту Російської федерації у міський бюджет Севастополя скорочуються: прибутки у скарбницю міста від флоту впали з 25% до 15%. Понад те: присутність флоту стримує економічний розвиток Севастополя, не даючи йому можливості стати повноцінним морським портом і туристичним містом [68, с.3].

Заяви В.Януковича зробили уразливою українську позицію щодо модернізації частини Чорноморського флоту, що базується в Криму. Для

росіян переозброєння флоту—одне з найпринциповіших питань, оскільки від його вирішення залежить боєздатність бази в Севастополі.

Натомість для української сторони можливо єдиний спосіб змусити російські військово-морські підрозділи залишити межі України—не дати їм переозброїтися і змусити росіян розміщувати нові кораблі в російських портах Чорного моря [68, с.3].

Незважаючи на проросійську спрямованість новообраної Верховної Ради Криму її керівництво демонструвало помірковану позицію в рамках правового поля України. Так, голова Верховної Ради Криму А.Гриценко у інтерв'ю газеті “Крымские известия” зазначав, що у автономії, крім певних обмежень в економічній сфері в області оподаткування, достатньо повноважень, а тому немає необхідності розширювати повноваження республіки в конституції автономії¹⁹ [69, с.2].

Кримські комуністи 16 грудня 2006 р. з власної ініціативи провели так званий “всекримський” народний референдум щодо вступу України в НАТО. За словами одного з організаторів акції, нардепа від КПУ Л.Грача, 98,8% із понад 800 тисяч кримчан, що взяли участь у плебісциті, однозначно не схвалювали курс на набуття членства в Північноатлантичному альянсі.

Проте ще напередодні референдуму постійне представництво Президента України в Криму заявило, що акція взагалі не має нічого спільного з усталеним референдумом, тому не несе жодних юридичних наслідків²⁰ [86, с.4].

1. Самар В. “Из поганых болот чьи-то тени встают...” // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.5.
2. Голос України. – 1991. – 24 липня. – С.8.
3. Зущик Ю. Запад-Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.32-36.

¹⁹ Гриценко А. Если когда-нибудь построю дом, обязательно приглашу журналистов с телекамерами // Крымские известия.—Симферополь, 2006.—29 сентября.—С.2.

²⁰ Драголюк В. Бюлетені під коньячок // Україна молода.—2006.—19 грудня.—С.4.

4. Грач Л. На Украине происходит контрреволюция по отношению к своему государству, к своему обществу, к своему праву // Коммунист Крыма. – Симферополь, 2004. – С.1.
5. Бурцев К. “Севастополь на колени не поставит!” // Крымское время. – Симферополь, 2004. – 2 декабря. – С.6.
6. Астахова Н. Мы не отколемся. Не бойтесь. И не расколемся. Не надейтесь // Крымская правда. – 2004. – 1 декабря. – С.1.
7. Крымская правда. – 2004. – 1 декабря. – С.1.
8. У Криму провести мовний референдум? // Львівська газета. – 2005. – 13 жовтня. – С.3.
9. Украина сознательно отпугивает российских курортников от Крыма // Крымская правда. – 2005. – 18 октября. – С.1.
10. Лосев І. Геополітична бомба на півдні // День. – 2005. – 30 листопада. – С.4.
11. Касьяненко М. Даремний референдум // День. – 2005. – 30 листопада. – С.5.
12. Онишкевич Р. Сепаратизм у законі // Львівська газета. – 2005. – 6 жовтня. – С.6.
13. // Крымская правда. – 2005. – 12 октября. – С.1.
14. Очередной “неуд” // Крымская правда. – 2005. – 23 сентября. – С.2.
15. Авдеенко В. Меджлис не может быть равнее всех крымчан, считает Республиканская партия Украины // Крымская правда. – 2005. – 29 октября. – С.3.
16. “Я не палач, я Грач”! Украины // Крымская правда. – 2005. – 29 октября. – С.2.
17. Кравченко В. Ну і намаячили // Дзеркало тижня. – 2006. – 21-27 січня. – С.1,3.
18. Колесниченко В. Бес попутал горсовет? // Регион-Севастополь. – Севастополь, 2006. – 7 января. – С.1.

- 19.// Колесо. Общественно-политическая городская газета. – Севастополь. – 2005. – сентябрь. С.3.
- 20.Мухин В. Торг уместен // Колесо. Общественно-политическая городская газета. – Севастополь. – 2005. – сентябрь. С.3.
- 21.// Севастопольская газета. – Севастополь. – 2005. – 5-11 января. С.2.
- 22.Резолюция митинга жителей города-героя Севастополя // Севастопольская газета. – Севастополь. – 2005. – 5-11 января. С.2.
- 23.Кремень Т. Побили горшки. Россия и Украина в преддверии холодной войны // Корреспондент. – 2006. – 28 января. – С.20-22.
- 24.Каблак І. Машина трохи “підкачала”, тому закон “вручну” приймали // Молода Галичина. – 1991. – 5 грудня. – С.2.
- 25.ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2872 (Записки, довідки, інформації відділів ЦК Компартії України, Ровенського і Чернівецького обкомів партії, правоохоронних органів України про суспільно-політичну обстановку в республіці та в її західних областях, про заходи по забезпеченню законності й громадського порядку в УРСР). – 190 арк.
- 26.ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2874 (Інформації чергових соціально-економічного відділу ЦК Компартії України про оперативний стан у республіці. Ч.2. (4.04.-31.08.1990)). – 196 арк.
- 27.Лашенко С. Україна і кримські татари // Молода Галичина. – 1991. – 30 липня. – С.2-3.
- 28.Василец В. Каким быть Крыму // Правда. – 1990. – 8 декабря. – С.2.
- 29.Фомина В. Навеки с Россией // За Союз. Бюллетень передвыборного блока политических партий “За союз”. – 2006. – 24 февраля. – С.2.
- 30.Фоменко М. Крымские нефть и газ – на службу крымчанам // За Союз. Бюллетень передвыборного блока политических партий “За союз”. – 2006. – 24 февраля. – С.4-5.
- 31.Солодкий С. Мания претензий // День. – 2006. – 31 мая. – С.1, 3.
- 32.Морозко П. Держдума РФ знову йде на Крим // Україна молода. – 2006. – 30 травня. – С.2.

- 33.Кравченко В. Крымский сезон Госдумы // Зеркало недели. – 2006. – 3-9 июня. – С.2.
- 34.Михалик В. Росія хоче Криму. Для початку // Експрес. – 2006. – 1-8 червня. – С.1.
- 35.Миць Г. Якщо Росія претендує на Крим, то Україна – на Москву // Високий замок. – 2006. – 30 травня. – С.1.
- 36.Силина Т. Территория, свободная от власти // Зеркало недели. – 2006. – 3-9 июня. – С.1, 3.
- 37.Касьяненко Н. Свободны от того, чего нет // День. – 2006. – 31 мая. – С.2.
- 38.Гриценко А. ВР Крыма не будет пятой колонной в отношениях Москвы и Киева // Зеркало недели. – 2006. – 3-9 июня. – С.2.
- 39.http://for-ua.com/news_print.php?news=125101.
- 40.Закусило Т. Перший український фронт // Україна молода. – 2006. – 8 червня. – С.4.
- 41.Баландюх М. Пригоди НАТО в Криму // Експрес. – 2006. – 8-15 червня. – С.10.
- 42.Комуніст. – К., 2006. – 14 червня. – С.1.
- 43.Самар В. Феодосійський десант // Дзеркало тижня. – 2006. – 10-16 червня. – С.3.
- 44.Стадільна Я. У НАТО шкодують... // Голос України. – 2006. – 10 червня. – С.1,8.
- 45.Хроніка події // Голос України. – 2006. – 10 червня. – С.8.
- 46.Куфрик Б. А ми проти! Штаб антинатівських протестів виявили в Будинку офіцерів Чорноморського флоту Росії // Експрес. – 2006. – 15-22 червня. – С.10.
- 47.Лосєв І. Київ-Севастполь чи Москва-Севастополь // Шлях перемоги.— К., 2006.—5 липня.—С.11.
- 48.Бабенко Г. Это был не пикет, а попытка захвата! // Крымская правда.— Симферополь, 2006.—22 июля.—С.1.

- 49.Першиков Ю. Я подумал пусть уже лучше сломают руку, чем проломают череп // Крымская правда.—Симферополь, 2006.—22 июля.—С.2.
- 50.Самар В. Крым—президенту: только хорошие новости // Зеркало недели.—2006.—5-18 августа.—С.1,4.
- 51.Солженицын А. Крым и весь Юго-Восток насильственно втиснуты в состав Украины // Русская правда.—К., 2006.—май.—С.2.
- 52.Иванов Л. Украина будет расчленена, а Крым вернется в состав России // Крымская правда.—Симферополь, 2006.—21 февраля.—С.2.
- 53.Джемільов М. У Криму навмисно нагнітають атмосферу // Експрес.—2006.—17-24 серпня.—С.5.
- 54.Каратаева И. 18 уголовных дел, 74 исковых заявления... // Слава Севастополя.—Севастополь, 2006.—11 января.—С.1.
- 55.Чубаров Р. Крім України більше нема кому за нас вступитися // Дзеркало тижня. – 2006. – 26 серпня. – С.12.
- 56.Копиленко М.Л., Копиленко О.Л. Проблеми правового статусу Криму, пошук варіантів // Політика і час.—1996.—№11.—С.47-52.
- 57.Самар В. Вічний виклик // Дзеркало тижня. – 2006. – 23 вересня. – С.4.
- 58.Хоменко В. Недбалість чи?... // Кримська світлиця.—Симферополь, 2006.—29 вересня.—С.2.
- 59.Богданов А. Крымские власти плодят земельные скандалы // Событие.—Севастополь, 2006.—29 сентября.—С.3.
- 60.Смирнов В. Открыт сезон нового “дерибана” // Первая Крымская.—Симферополь, 2006.—29 сентября-5 октября.—С.2.
- 61.Сергеев Г. Референдум о языке и НАТО зачехлили до худших времен // Первая Крымская.—Симферополь, 2006.—29 сентября-5 октября.—С.2.
- 62.Драголюк В. “Язык” тривоги їхньої // Україна молода.—2006.—19 жовтня.—С.2.
- 63.Самар В. “Лесок” за “дубом” // Зеркало недели.—2006.—21 октября.—С.3.

- 64.Мащенко А. Осеннее разочарование // Крымское время.—Симферополь, 2006.—28 сентября.—С.2.
- 65.Попкова Н. Самозахватчикам противопоставят комитетчиков // Крымская правда.—Симферополь, 2006.—21 сентября.—С.1.
- 66.Михальченко Н.И., Андрущенко В.П. Беловежье. Л.Кравчук. Украина 1991-1995.—К.: Центр духовной культуры, 1996.—512 с.
- 67.Москаль Г. Влади в Криму немає // Дзеркало тижня.—2006.—4 листопада.—С.3.
- 68.Кравченко В. Ціна пролонгації // Дзеркало тижня.—2006.—4 листопада.—С.1, 3.
- 69.Гриценко А. Если когда-нибудь построю дом, обязательно приглашу журналистов с телекамерами // Крымские известия.—Симферополь, 2006.—29 сентября.—С.2.
70. Староверов Т. Дом Москвы: программ к действию // Крымская правда.—Симферополь, 2006.—29 сентября.—С.1.
- 71.Доляновская А. Земельная реформа в Крыму: “говорящие” цифры // Республика.—Симферополь, 2006.—28 сентября—4 октября.—С.1.
- 72.Данилов И. Зачем вам, ребята, “Массандры” земля? // Ялтинские вести.—Ялта, 2006.—28 сентября.—С.1.
- 73.Сергеев Г. У “Артека” новый хозяин и старые проблемы с “дерибаном” // Первая крымская.—Симферополь, 2006.—22-28 сентября.—С.2.
- 74.Самар В. Лаванда-ла... // Зеркало недели.—2006.—2 декабря.—С.1, 4.
- 75.Савченко С. “Плач не дав свободи ще нікому, а хто борець—той здобуває світ!” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.4.
- 76.Степко Л. “Уж коли зло пресечь, собрать бы книги все, да сжечь...” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.3.
- 77.Обращение крымских ученых к крымчанам // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.13.
- 78.Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.2.

- 79.Кондратьева М. Не так! Почему в Крыму любят Януковича и не любят Ющенко // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.4.
- 80.Центральная площадь Симферополя освободилась от казаков // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.3.